

λὴν κτλ.», ἀποκαλῶν τὴν παραβολὴν ἤκιστα ἐπιτυχῆ, διότι ἡ νόησις δὲν εἶναι ὕλη ἀπτή, ἀλλ' ἐνέργεια ἢ κινήσις οὐσιῶν διατεθημένων ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ κατὰ τρόπον ὠρισμένον. «Ἡ νόησις», λέγει, «ὀφείλει νὰ θεωρῆται ὡς μορφή μερικὴ τῆς γενικῆς κινήσεως τῆς φύσεως, οἰκεία τῆς οὐσίας τῶν νευρικῶν κέντρων, ὡσπερ ἡ κινήσις τῆς συστολῆς τῶν μυῶν εἶναι οἰκεία τῆς μυϊκῆς ἰνὸς καὶ ἡ τοῦ φωτὸς ἰδία τοῦ κοσμικοῦ αἰθέρος» (κεφ. XVII). Νόησις καὶ ἔκτασις πρέπει νὰ ὑπολαμβάνωνται ὡς οἱ δύο τρόποι μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας. Ἀντιστρέφων λοιπὸν τὴν πνευματοκρατικὴν ἀρχὴν τοῦ Lotze ἀποφαίνεται ὅτι ἡ νόησις εἶναι μορφή κινήσεως. Κατὰ τὴν πρότασιν ταύτην ἀνατρέπεται ἅπασα ἡ ἰδεοκρατικὴ ψυχολογία : ἡ συνείδησις δὲν εἶναι γεγονός ἀπλοῦν, ἀλλὰ πολλαπλοῦν· δὲν εἶναι ἄβλος· ἡ ἀντίληψις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου μορφοῦται δι' ἐσωτερικῆς εἰκόνας ἐπὶ τῆς ἐνύλου βάσεως τοῦ ὀργάνου τοῦ νοῦ, καὶ τὰ τοιαῦτα.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ψυχολογία : Φέχνερος.

Ἄλλ' αἱ ἰδέαι αὗται, λίαν εὐέλεγκτοι οὐσαι, δὲν ἔσχον μεγάλην ροπήν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ψυχολογίας. Σύγχρονος τοῦ Lotze εἶναι φιλοσοφος καὶ ἐπιστήμων, ὅστις βαδίζων ὁδὸν ἀλλοίαν ἢ οἱ πνευματοκρατικοὶ τοῦ τύπου τοῦ Lotze καὶ ἔτι μᾶλλον ἢ οἱ ὕλισται, προσβίβασε τὴν ψυχολογίαν εἰς τοσοῦτον ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας, ὥστε εὐλόγως νὰ θεωρῆται ὡς εἰς τῶν σημαντικωτάτων εἰσηγητῶν τῆς εὐρείας ἐκείνης καὶ γονίμου πειραματικῶν ἐρευνῶν κινήσεως, ἐφ' ἧ σεμνύνεται ἡ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων πνευματικὴ μὀρφωσις. Εἰς τὸν Γουσταῖον Θεόδωρον Φέχνερον (1801 - 1887) ὀφείλεται τῷ ὄντι ἡ ἀπόπειρα τῆς ἰδρύσεως ψυχοφυσικῆς ἐπιστήμης, ὑποτοπηθείσης πρότερον ἤδη ὑπὸ τινων ἐπιστημόνων, φυσικῶν, φυσιολόγων, μαθηματικῶν, ἀστρονόμων, ὧν ὁ Φέχνερος ἐν τῷ μεγάλῳ αὐτοῦ ἔργῳ *Τὰ στοιχεῖα τῆς ψυχοφυσικῆς* (1859) λίαν εὐγνωμόνως μνημονεύει¹). Ὁ μὲν Lotze εἶναι σταθερὸς ὑπέρμαχος τοῦ δυϊσμοῦ, ἀναγομένου εἰς καθαρὰν πνευματοκρατίαν· ὁ δὲ Φέχνερος εἶναι πεπεισμένος περὶ τῆς θεμελιώδους ἐνότητος τῶν δύο οὐσιῶν, φυσικῆς καὶ ψυχικῆς, ὧν οὐδετέρα δύναται νὰ ναναχθῆ εἰς τὴν ἑτέραν (ὡς ἤθελον οἱ ὕλισται καὶ ὁ Lotze), ἀλλ' ἐκφαίνουσι δύο διαφόρους ἀπόψεις ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ γεγονότος. Μελετῶντες τὸν σωματικὸν καὶ τὸν

¹ Ὁ Φέχνερος ἐπραγματεύθη περὶ τοῦ ψυχοφυσικοῦ προβλήματος καὶ ἐν ἄλλοις κατόπιν ἔργοις, ὧν τὸ ἀξιολογώτατον εἶναι ἡ *Revision der Hauptpunkte der Psychophysik* (1882), ἐνθα ὑπάρχουσιν αἱ ἀπαντήσεις εἰς τὰς πρὸς τὰ αὐτῆ αὐτοῦ γενομένας ἐνστάσεις. Ἑτέρα σπουδαία ἐργασία αὐτοῦ περὶ τοῦ πράγματος εἶναι *In Sachen der Psychophysik* (1887).

ψυχικὸν κόσμον ἐκάτερον καθ' ἑαυτὸν δὲν δυνάμεθα νὰ καταλάβωμεν τὴν ἐνότητα αὐτῶν, καθάπερ θεωροῦντες τὸ κοῖλον μέρος δὲν δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν τὸ κυρτὸν καὶ τ'ἀνάπαλιν. Ὁ δὲ κόσμος ὅλος εἶναι οὕτω πεποιημένος, ὥστε πολλὰ παραδείγματα ἀποδεικνύουσιν εἰς ἡμᾶς πῶς τὸ ὅν ὄντως ἐν ἐμφανίζεται ἡμῖν ἀπὸ δύο ἀπόψεων διπλοῦν. Οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα περὶ τῶν ἀναφορῶν τοῦ ψυχικοῦ καὶ τοῦ σωματικοῦ κόσμου (Στοιχ. σελ. 3). Ὑπάρχει λοιπὸν σταθερὰ ἀντιστοιχία πρὸς ἀλλήλους τῶν δύο τούτων κόσμων. Ἀλλὰ ποίαν μορφήν ἔχει ἡ ἀντιστοιχία αὕτη; Ἀποστέρων ὁ Φέχνερος τὰς ὑπὸ τοῦ Λεϊβνιτίου ἐξετασθείσας ποικίλας ὑποθέσεις ἀσπάζεται τὴν τῆς ταυτότητος. Ἀκολουθῶν τὴν παρὰ Λεϊβνιτίῳ παρομοίωσιν τῶν δύο ὰρολογίων ἀποφαίνεται ὅτι τὸ πρὸς τὸν παρατηρητὴν ἐξωθεν ἐμφανιζόμενον ὡς τὸ ὀργανικὸν ὰρολόγιον μετὰ μηχανισμοῦ καὶ λειτουργίας τροχῶν καὶ μοχλῶν ὀργανικῶν πρὸς αὐτὸν τοῦτον ἐμφανίζεται ἐσωτερικῶς ὅπως διάφορον, ἤτοι ὡς τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ πνεῦμα μετὰ τῶν οἰκείων λειτουργιῶν τῶν αἰσθημάτων, ὀρμῶν, νοημάτων (αὐτ. 5). Καθ' ὅσον ὀρμώμεθα ἀπὸ τῆς μιᾶς ἢ ἀπὸ τῆς ἐτέρας τῶν ἀπόψεων τούτων ἔχομεν τὰς ἐπιστήμας τῆς φύσεως ἢ τὰς ἐπιστήμας τοῦ πνεύματος: ἐὰν δὲ μὴ ἀκολουθῶμεν τὴν ἀρχὴν τῆς ἐνότητος αὐτῶν, δὲν θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἔχωμεν διδασκαλίαν περὶ τῶν προσαλλήλων σχέσεων τῶν δύο τάξεων τῶν φαινομένων. Φροντίζει δ' ὅμως ὁ Φέχνερος νὰ προσθέσῃ, μᾶλλον δ' ἐπανορθῶν νὰ εἴπῃ ὅτι **πειραματικὴ τις ἔρευνα** τῶν τοιούτων σχέσεων δύναται νὰ συμβιβασθῇ καὶ πρὸς ἄλλας ἀπόψεις διαφόρους τούτων (αὐτ. 6). Ἀλλ' εἶναι βέβαιον κατὰ τὴν ὀμολογίαν αὐτοῦ ὅτι ἔφθασεν εἰς τὴν διατύπωσιν τῆς ἑαυτοῦ θεωρίας ὀρμώμενος ἀπὸ τῆς θεωρητικῆς ἐκείνης ἀρχῆς, ἣν ὅμως δὲν θέλει νὰ συγχέῃ πρὸς τὸ καθαρῶς ἐμπειρικὸν αὐτῆς ὑπόβαθρον ἢ ὑπόστασιν.

Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐπενόησε νὰ ἰδρύσῃ τὴν **ψυχοφυσικὴν**, ἣτοι ἀκριβῆ διδασκαλίαν τῶν πρὸς ἀλληλα σχέσεων λειτουργίας καὶ ἐξαρτήσεως τοῦ σώματος καὶ τοῦ πνεύματος ἢ, γενικώτερον, τοῦ σωματικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ, τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ψυχικοῦ κόσμου (αὐτ. 8). Πνευματικὸν μὲν καὶ ψυχικὸν ἐννοεῖται τὸ δυνάμενον νὰ φαιρῆται διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἀντιλήψεως, σωματικὸν δὲ, φυσικόν, ὑλικὸν τὸ γινόμενον ἀντιληπτὸν ἢ δυνάμενον νὰ φαιρῆται διὰ τῆς ἐξωτερικῆς ἀντιλήψεως. Πάντα ταῦτα ἀναφέρονται φυσικῶ τῷ λόγῳ μόνον εἰς τὰ φαινόμενα. Τοῦτου δεκτοῦ γεγονόμένου καὶ ἀνεξαρτήτως πάσης δυναμένης νὰ δοθῇ ἐρμηνείας, εἶναι ἀναμφήριστον ὅτι ὑπάρχει σταθερὰ λειτουργικὴ ἀναφορὰ ἢ ἀναφορὰ ἀμοιβαίας ἐξαρτήσεως φαινομένου φυσικοῦ καὶ φαινομένου ψυχικοῦ, ὥστε ἐκ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἐνός νὰ συμπεραίνωμεν περὶ τῆς ὑπάρξεως καὶ τῶν παραλλαγῶν τοῦ ἐτέρου. Ἀλλὰ θέλοντες νὰ ἐρευνήσωμεν τοὺς νόμους τῶν τοιούτων παραλλαγῶν

ὀφείλομεν πρῶτον νὰ ἐξετάσωμεν τὸ φυσικὸν γεγονὸς, διότι τοῦτο μόνον εἶναι ἀμέσως προσιτὸν εἰς τὸ μέτρον, ἐνῶ τοῦ ψυχικοῦ γεγονότος ἡ μέτρησις δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῆ μόνον ἐν ἐξαρτήσῃ ἀπ' ἐκείνου. Τοῦτο εἶναι καίριον καὶ ἰσχυρὸν ἐπιχείρημα, ἐξ οὗ ὅμως ἀποκλείεται φυσικῶς τῷ λόγῳ πᾶσα ἀρχὴ ὕλιστικὴ. Ἄλλ' αἱ πρὸς ἀλλήλας σχέσεις τῶν δύο σειρῶν δύνανται νὰ μελετῶνται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως. Ἐν τῇ πρώτῃ περιπτώσει ἔχομεν τὴν ἐσωτερικὴν ψυχοφυσικὴν, ἥτοι τὴν μελετῶσαν τὰς ἀμέσους προσαλλήλους ἀναφορὰς τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν νευρικῶν καὶ ἐγκεφαλικῶν φαινομένων· μεταχειρίζεται δὲ αὕτη τὴν βοήθειαν τῆς φυσιολογίας καὶ τῆς ἀνατομικῆς· ἐν τῇ δευτέρῃ περιπτώσει ἔχομεν τὴν ἐξωτερικὴν ψυχοφυσικὴν, τὴν ἐρευνῶσαν τὰς προσαλλήλους ἀναφορὰς τῶν ἐξωθεν ἐρεθισμάτων καὶ τῶν ψυχικῶν παραλλαγῶν· ποιεῖται δὲ αὕτη χρῆσιν τῶν μέσων ἐρεῦνης, ἅτινα ἡ φύσικὴ χορηγεῖ εἰς αὐτήν. Ἄλλ' ἐκ τούτων εἶναι ἀτυγκρίτως μᾶλλον προτιγμένη ἡ ἐξωτερικὴ, ἐνῶ ἡ ἐσωτερικὴ ψυχοφυσικὴ ἕνεκα τῶν λίαν ἀτελῶν γνωστικῶν ὄρων τῆς ἀνατομικῆς καὶ τῆς φυσιολογίας τοῦ ἐγκεφάλου διατελεῖ ἐν καταστάσει στοιχειώδους καὶ ἀναναπτύκτου ἔτι ἐπιστήμης.

Ἡ ψυχοφυσικὴ (ἥτις, ὡς ἔχουσι νῦν τὰ τῆς γνώσεως, εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος μόνον ἐξωτερικὴ) στηρίζεται ἐπὶ τῶν δύο πρὸς ἀλλήλας συννημμένων ἀρχῶν «τοῦ μέτρου καὶ τῆς ζώσης δυνάμεως». Ἡ ζῶσα δύναμις (ἣν ὁ Φέχνερος φροντίζει, ὅπως διαστείλη τῆς «ζωτικῆς δυνάμεως» τῶν φιλοσόφων) ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ποσότητα ἐνεργείας ἀναγκίας εἰς τὸ ἐρέθισμα, ὅπως κατανικήσῃ τὴν ἐν τῷ ὀργανισμῷ ἀπαντῶσαν ἀντίστασιν· δύναται δ' ἐν ὀργανικῷ συστήματι νὰ ἀναπτυχθῆ καὶ διὰ τῆς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως τῶν μερῶν αὐτοῦ, ὥστε ἡ ζῶσα δύναμις τῶν κινωτέρων κινήσεων τοῦ ἡμετέρου σώματος εἶναι ἡ συνισταμένη μικρῶν ἐσωτερικῶν κινήματων παραγομένων ὑπὸ τῆς χημικῆς συστάσεως τῶν θρεπτικῶν λειτουργιῶν.

Κατὰ τινὰ ἀρχὴν συνδεδεμένην πρὸς τὴν ἀρχὴν τῆς διατηρήσεως τῆς ἐνεργείας ἢ ποσότης τῆς τοιαύτης δυνάμεως ἐν τῷ σύμπαντι εἶναι μέγεθος σταθερὸν. Ὁ δὲ νόμος οὗτος ὀφείλει ἐπίσης νὰ ἰσχύῃ περὶ τοῦ πνεύματος, ὅπερ ἐν ταῖς ὑψηλοτέραις αὐτοῦ λειτουργίαις δὲν δύναται νὰ ἐνεργῆ δίχα τῆς ἐπικουρίας τοῦ ὑποβάθρου τούτου τῆς σωματικῆς ἐνεργείας, εἰς οὗ τὴν δημιουργίαν εἶναι ξένον (αὐτ. 37). Ἡ ἰσχυροτάτη βούλησις δὲν εἶναι ἱκανὴ νὰ παραγάγῃ δυνάμιν τινα χωρὶς αὕτη νὰ φαιρῆται ἀπὸ τῆς δυνάμει δυνάμεως τοῦ ὀργανισμοῦ, ἥτοι ἀπὸ τῆς ἐν τῷ ὀργανισμῷ ἀποκειμένης δυνάμεως (*forza potenziale*), δυνάμιν ἔχουσαν τὴν ἐσχάτην αὐτῆς πηγὴν ἐν ταῖς θρεπτικαῖς λειτουργίαις.

Ἡ ἑτέρα ἀρχὴ, ἐφ' ἧς θεμελιούται ἡ νέα ἐπιστήμη τοῦ Φέχνερου, εἶναι ἡ τοῦ μέτρου. Κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην προσδιορίζομεν ποσάκις μέγεθος τι ληφθὲν ὡς μονὰς περιέχεται ἐν τινι ποσότητι. Ἄλλ' ἀδύ-

νατοῦντες νὰ μετρήσωμεν τὸ αἰσθημα, ὅπερ δὲν εἶναι ποσότης, ὅμως δυνάμεθα νὰ ὑποβάλωμεν εἰς μέτρησιν τὸ παράγον αὐτὸ ἐρέθισμα, ὅπερ εἶναι τι ὄλικόν, καὶ τοιουτοτρόπως νὰ ἐλέγξωμεν διὰ τινων μεθόδων τὴν ἰσότητα τῶν αἰσθημάτων (αὐτ. 46). Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ αἰσθητικότης εἶναι τι εὐμετάβλητον, δὲν ὀφείλομεν νὰ ζητῶμεν σταθερόν τι μέτρον αὐτῆς, ἀλλὰ μόνον τὰς ὁριζὰς ἀξίας, τὰς μέσας ἀξίας, τὴν ἐξάρτησιν τῶν παραλλαγῶν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν περιστάσεων καὶ τοὺς ἀπ' αὐτῆς τῆς εὐμεταβλησίας προκύπτοντας νόμους. Ἡ τελευταία αὕτη ἔρευνα εἶναι ἡ σπουδαιότατη.

Ἄλλὰ πῶς εἶναι δυνατοὶ πάντες οὗτοι οἱ προσδιορισμοί ; Ὁ Φέχνερος ἐπιδεικνύει πῶς, καίπερ ἀδυνατοῦντες νὰ εἴπωμεν ἂν αἰσθημά τι εἶναι διπλάσιον ἑτέρου αἰσθήματος, ὅμως δυνάμεθα νὰ μεταχειριζώμεθα διπλοῦν μέσον μετρήσεως, ὡς γίνεται ἐπὶ τῶν φυσικῶν μέτρων, ἅτινα οὐδέποτε σύγκεινται οὔτε μόνον ἐκ τόπου οὔτε μόνον ἐκ χρόνου, ἀλλ' ἐκ συναμφοτέρων. Οὕτως, ἐνῷ ὀφείλει ἡ μονὰς μετρήσεως νὰ εἶναι ψυχική, δὲν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ εἶναι τοιαῦτα τὰ μέσα καὶ οἱ τρόποι τῆς μετρήσεως (αὐτ. 56). Δυνατὸν ἄρα νὰ καθιερυθῇ μέτρον ἐξαρτώμενον ἐκ τῆς προσαλλήλου ἀναφορᾶς τῆς ἐντάσεως τοῦ αἰσθήματος καὶ τοῦ ἀντιστοίχου ἐρεθίσματος. Ἡ ἀναφορὰ αὕτη δὲν εἶναι ἄμεσος. Καὶ ἡ κοινὴ δ' ἐμπειρία διδάσκει ὅτι πρὸς παραγωγὴν παραλλαγῶν ἐπὶ τῶν ἰσχυρῶν ἐρεθισμάτων ἀπαιτεῖται αὐξήσις δυνάμεως πολὺ μείζων τῆς ἀναγκαίας εἰς τὰ ἀσθενῆ ἐρεθίσματα. Εἶναι ὁ νόμος, ὃν ὁ Φέχνερος καλεῖ νόμον τοῦ Weber ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τοῦ φυσιολόγου διδασκάλου αὐτοῦ, ὅστις πρῶτος ἀπέδειξεν αὐτὸν διὰ τοῦ πειράματος. Ἄλλὰ συνδέων ὁ Φέχνερος τὸν νόμον τοῦτον μετὰ τινος γενικωτέρας θεωρητικῆς ἀρχῆς πιστεύει ὅτι ἀπὸ τῶν μετρίων καὶ περιορισμένων πειραμάτων, ἐξ ὧν ἐγεννήθη, δύναται οὗτος νὰ ἐφαρμοσθῇ εἰς τὴν ὅλην περιοχὴν τῶν ψυχοφυσικῶν ἀναφορῶν (αὐτ. 66). Καὶ πρὸ πάντων ὁ νόμος οὗτος, ὅπως δυνηθῇ νὰ φθάσῃ εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν ἀκριβείας τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος καὶ τῶν οὐρανίων κινήσεων, ὄφειλε νὰ ἰσχύη καὶ περὶ τῶν ἐγκεφαλικῶν φαινομένων· ἀλλὰ πρὸς τὸ παρὸν μόνον προσδοκίαι καὶ ἐλπίδες εἰς τὸ μέλλον περὶ τούτου ὑπάρχουσιν (Elem. d. Psych. 67). Ἄλλὰ, καὶ οὕτω περιορισμένος, εἶναι τόσον σπουδαῖος, ὥστε ὁ προσδιορισμὸς τῶν ποικίλων μεθόδων πρὸς ἐπαλήθευσιν αὐτοῦ, αἱ περὶ τὴν ἐρμηνείαν, τὰ ὄρια, τὰς διορθώσεις αὐτοῦ συζητήσεις ἀποτελοῦσιν ἐν τῶν πλουσιωτάτων καὶ γονιμωτάτων θεμάτων τῆς νεωτέρας ψυχολογικῆς γραμματείας. Ὁ Φέχνερος ἔδωκεν, ὡς γνωστόν, μαθηματικὴν διατύπωσιν εἰς τὸν νόμον τοῦτον, λαβόντα ἀκριβῶς ἀρχὴν ἐκ μαθηματικῶν, οἷον τοῦ Laplace, Bernouilli, Poisson, Bouguer, Lagrange, Masson, καὶ ἐπεδόθη εἰς τὴν ἔρευναν νόμου παραλλήλου πρὸς τοῦτον, καθορίζοντος τὴν πρὸς ἀλλήλας σχέσιν τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλή-

φειως τῆς διαφορᾶς καὶ τῆς αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως τῶν ἀπολύτων μεγεθῶν (αὐτ. 297).

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῆς ἀξίας τοῦ νόμου τοῦ Weber διὰ τῶν ποικίλων τάξεων τῶν αἰσθημάτων ἐρχόμενος ὁ Φέχνερ εἰς τὸ πρόβλημα τῆς ἔδρας τῆς ψυχῆς ἀπαριθμῆι τὰ ὑπὸ τῆς ψυχοφυσικῆς βεβαιωθέντα γεγονότα, ἐν οἷς αἱ ψυχικαὶ λειτουργίαι ἤρτηνται ἐκ τῆς ὑπάρξεως ζῶντος σωματικοῦ συστήματος. Οὐχὶ ἄρα μέρος τι τοῦ σώματος ἔχει τὴν ὅλην ροπὴν εἰς τὴν διατήρησιν καὶ τὴν συνέχειαν τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ σύμπασα ἡ ὀργανικὴ σύνδεσις. Ἡ ψυχὴ εἶναι κατὰ τὸν Φέχνερ ἡ συνείρουσα ἀρχὴ τῆς συνδέσεως ταύτης, τ. ἔ. τῆς σωματικῆς μεταλλαγῆς καὶ τῆς διαδοχῆς τῆς ἐνεργείας ἐν τῷ σώματι (II, 383). Ἀλλὰ κατὰ στενωτέραν ἔννοιαν ἀναγνωρίζει ὅτι μόνος ὁ ἐγκέφαλος εἶναι ἀμέσως συνημμένος μετὰ τῆς συνειδήσεως, εἰ καὶ οὐχὶ πάντα τὰ μέρη αὐτοῦ ἔχουσιν ἐν τῇ συναφείᾳ ταύτῃ ἴσην σπουδαιότητα. Ἐκ πασῶν τούτων τῶν ἐμπειρικῶν ἀποδείξεων πειράται ὁ Φέχνερ νὰ συναγάγῃ γενικὸν τι θεωρητικὸν συμπέρασμα περὶ τῆς ψυχοφυσικῆς κατασκευῆς τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀναφορῶν αὐτῆς πρὸς τὴν φυσικὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ὕψηλαιαν εἰσάγων καθολικὴν τινα ἐκδοχὴν θεμελιουμένην ἐπὶ τῆς ἀρχῆς σταθερᾶς παραλληλίας τῶν δύο μεγάλων σειρῶν, ὕλικῆς καὶ πνευματικῆς.

Ἐν τῷ ψυχικῷ κόσμῳ, λέγει ὁ Φέχνερ, ἔχομεν «τὸ συνεχές», καθ' ὅσον φυσικῆ τις πολλαπλότης παράγει ἀπλᾶς ψυχικὰς συνισταμένας, καὶ τὸ «ἀσυνεχές», ἥτοι διακεκομμένον, καθόσον αὕτη παράγει εὐδιάκριτον πληθὴν συνισταμένων. Σκοποῦντες δὲ τὰς προσαλλήλους ἀναφορὰς τῶν ποικίλων μερῶν ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ βλέπομεν ὅτι αὗται εἶναι πολὺ στενωτέραι ἢ αἱ προσάλληλοι ἀναφοραὶ ὀργανισμῶν διαφόρων. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῷ αὐτῷ ὀργανισμῷ ἡ συνέχεια εἶναι ἐν τέλει μᾶλλον ὑποθετικὴ ἢ πραγματικὴ, καθόσον πρὸς πραγματικὸν καὶ μόνιμον σύνδεσμον τῶν ψυχικῶν γεγονότων εἶναι ἀναγκαῖον τὸ αἶτημα βίου ψυχικοῦ ἀναπτυσσομένου ὑπὸ τὸ ὄριον τῆς συνειδήσεως, διὰ ταῦτα οὐδὲν κωλύει τὴν ὑπόθεσιν βίου ψυχικοῦ ἀπείρως ἐπιπλοκωτέρου παρά τὸν βίον, οὔτινος ἀντιλαμβανόμεθα, καὶ ἱκανοῦ νὰ συνενοῖ ἐν τῇ αὐτῇ συνειδητῇ συνεχείᾳ τοὺς πολλοὺς ἀτομικοὺς βίους. Ἐκ τῆς ὑποθέσεως ταύτης συνάγει ὁ Φέχνερ τὸ συμπέρασμα τῆς ὑπάρξεως «συνειδότητος καὶ πανταχοῦ παρόντος ἐν τῇ φύσει θεοῦ, ἐν ᾗ πάντα τὰ πνεύματα ζῶσι καὶ συνεπιπλέκονται, ὡς ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς, καθὸ ἐνοικοῦντα ἐν τοῖς κοσμικοῖς σώμασιν». Καὶ ὡς φυσικὸν πόρισμα εἰς τὴν τοιαύτην θεωρίαν προστίθεται ἡ τῆς μετὰ θάνατον ἐπιδιώσεως τοῦ πνεύματος ἐν ὑπερτέρωτινί νοητῷ τόπῳ, ἥτοι ἐν αὐτῷ τῷ θεῷ (II, σελ. 534) ¹).

¹) Διεξοδικώτερον περὶ τῶν τοιούτων ἐννοιῶν διελάσθαι ὁ Φέχνερ ἐν ἄλλοις

Ὀλίγων ψυχολογικῶν ἔργων τὰ ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν οὕτω πολλά, ὡς τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου τοῦ Φεχνέρου. Μικρὰς προσοχῆς ἀξιοῦ-
 θέν τοῦτο κατὰ τοὺς καθ' ἑαυτὸν χρόνους, ὕστερον, ὅτε ἡ πειραματικὴ
 ψυχολογία ἔφθασεν εἰς καταφανῆ πορίσματα, φαίνεται τυγχάνον τῶν
 ὕψηλῶν τιμῶν τῶν ἀπονεμομένων εἰς τὰ ἔργα, ἅτινα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς
 ἀνθρωπίνης γνώσεως εἶναι σταθμὸς ἀξιολογητέος καὶ κρίσιμος. Ἀφ'
 οὗ δ' ὅμως τὸ ἔργον ἐξητάσθη, διωρθώθη, ἐπεκρίθη παντοιοτρόπως ὑπὸ
 πειραματικῶν, μαθηματικῶν, φυσικῶν, φιλοσόφων, ἤδη ἢ φήμη αὐτοῦ ἐν
 τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἰκανῶς καταπίπτει καὶ ἔτι μάλλον, ὡς φαίνεται,
 θὰ καταπέσῃ. Τοῦ Φεχνέρου ἡ ἀπόπειρα τοῦ νὰ διατηρήσῃ τὴν ἐφαρ-
 μογὴν τοῦ μαθηματικοῦ λογισμοῦ ἐπὶ τοῦ μέτρου τῶν ψυχικῶν μεγεθῶν
 διὰ τῆς ἐμμέσου μεθόδου τῆς ψυχοφυσικῆς ἀναφορᾶς δὲν φαίνεται εὐδο-
 κημοῦσα μάλλον τῆς ὑπὸ τοῦ Ἐρβάρτου ἐπινοηθείσης ἀμέσου ἐφαρμο-
 γῆς. Ἄλλ' ἐνῶ ἀνομολογεῖται ἡ σπουδαιότης τῶν εἰς τὸ ψυχολογι-
 κὸν σύστημα τοῦ Φεχνέρου προβληθεισῶν ἐνστάσεων, πρὸς δὲ καὶ θεω-
 ρεῖται ἤκιστα βεβαία ἡ ἐλπίς του νάναχθῇ ἅπασα ἡ ψυχολογία εἰς τὴν
 ψυχοφυσικὴν, εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Φεχνέρου ὑπο-
 δειχθείσας νέας μεθόδους ἡ ψυχολογία εὔρε τὸ ἰσχυρότατον στήριγμα,
 ὅπως ἐπαρθῇ εἰς τὸ ἀξιωμα ἐπιστημονικῆς μαθήσεως. Δυναταί τις
 ἀναμφιδόλως νὰ διαμφισβητῇ τῷ Φεχνέρῳ τὴν ἀξίωσιν τοῦ ὅτι ἤγαγε
 τὴν ψυχολογίαν εἰς τὴν ἀκρίβειαν τῆς φυσικῆς, ἀλλ' οὐχὶ τὴν ἀξίωσιν
 τοῦ ὅτι ἠδυνήθη νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάλυσιν μείζονα τάξιν
 καὶ εὐκοσμίαν.

W u n d t.

Τὰ ἐλαττώματα τῆς ψυχοφυσικῆς ἐγένοντο ἄλλως φανερά καὶ εἰς
 τοὺς ἔχοντας τὴν μεγίστην πεποίθησιν ἐπὶ τὸ μέλλον αὐτῆς. Τὰ σπου-
 δαιότατα ψυχολογικὰ προβλήματα οὐδεμιᾶς ἔτυχον βεβαίως λύσεως δι'
 αὐτῆς. Ἄν καὶ ὁ Φεχνερος εἶχε χαράξῃ τὴν ὁδὸν πρὸς μέσον τι ψυχο-
 λογικῆς ἐρεῦνης σὺστηροτέρως ἐπιστημονικῶν τῶν ἐν χρήσει κατὰ τὸ
 παρελθόν, ὅμως ἢ ὑπ' αὐτοῦ γενομένη συμβολή, καίπερ οἷσα γόνιμος
 ἀποτελεσμάτων εἰς τὸ μέλλον, ἦτο πάντοτε νέα τις μέθοδος ἢ ὀλίγον τι
 ἐπιπλέον. Προσέτι δὲ ἡ ψυχοφυσικὴ, ὅσαδῆποτε πλεονεκτήματα καὶ ἂν
 ἐνεφάνιζεν, ὅμως δὲν ἦτο ἡ μόνη μέθοδος, ἣν ἢ νέα ψυχολογία εἶχεν
 εὔρει, ὅπως περιάψῃ ἐπιστημονικώτερον χαρακτήρα εἰς τὴν μελέτην
 τῶν ψυχικῶν γεγονότων. Ἄλλας μεθόδους κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐκείνους

ἔργοις καὶ ἰδίᾳ ἐν «Zend - Avesta» oder die Dinge des Himmels und des Jenseits vom Standpunkt der Naturbetrachtung (1851).

χρόνους ἐπεξεργάζοντο οἱ φυσιολόγοι, ὁ δὲ Lotze ἐπεχείρησε νὰ ἐκπονήσῃ πλήρη τούτων ἐκθέσιν καὶ ἐπίκρισιν. Ἀλλὰ τῷ Γουλιέλμῳ Wundt προσήκε τὸ ἔργον τοῦ νὰ συγχωνεύσῃ εἰς ἐνιαῖον καὶ εὐρὺ σῶμα διδασκαλίας τὰ διεσπαρμένα πορίσματα τῶν νέων μεθόδων ἐρεύνης συμπληρῶν αὐτὰς διὰ πάντων ἐκείνων τῶν ἄλλων ἐρευνητικῶν μέσων τῶν ἱκανῶν νὰ παράσχωσιν ἡμῖν τελείαν τινὰ καὶ ἐπὶ θεμελίῳ ἐπιστημονικῶν στηριζομένην ἔννοιαν τοῦ ὅλου βίου τῆς συνειδήσεως κατὰ τὰς ποικίλας αὐτῆς ἐκδηλώσεις, ἀτομικὰς καὶ ὁμαδικὰς. Ὀλίγοι ἄνδρες ἦσαν, ὡς ὁ Wundt, ἐνδεδειγμένοι νὰ ἐπιτελέσωσιν οὕτω μεγαλειῶδες ἔργον. Διότι οὐ μόνον συνῆπτεν ἐν ἑαυτῷ τὰς λίαν διαφόρους τάσεις μετὰ τῆς ἀκριβοῆς πειραματικῆς ζητήσεως, ἅμα δὲ καὶ μετὰ τῆς μεγάλης φιλοσοφικῆς θεωρίας, ἀλλὰ καὶ ἦτο ἐμπεφορτημένος ἄδρα καὶ πολυμεροῦς περὶ πάντας τοὺς κλάδους τῶν φυσικῶν καὶ τῶν τοῦ πνεύματος ἐπιστημῶν παιδείας, ἐφ' ἣ ὀλίγοι ἄνδρες τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων δύνανται νὰ σεμνύνωνται.

Ἀλλὰ τὸ κατόρθωμα τῆς εἰρείας ταύτης ψυχολογικῆς συνθέσεως, καίπερ ὄν μέγα, δὲν εἶναι τὸ μόνον ἀνήκον εἰς τὸν Wundt. Οὕτως εἶναι πρὸς τοῦτοις ὁ σαφέστατος ἀντιπρόσωπος ἐκδοχῆς ἀντικρὺς ἀντικειμένης πρὸς πάσας τὰς ἐκδοχὰς, ἃς ἕως τότε εἶχεν ἀκολουθήσει ἡ ψυχολογία· κκελεῖται δὲ συνήθως ὑπ' αὐτοῦ ἡ ἐκδοχὴ αὕτη Voluntarismus (βουλησιοκρατία). Ἢ πρὸς τὴν θεωρητικὴν κριτικὴν ἐρευναντάσις αὐτοῦ παρώτρυνεν, εἴπερ τινὰ καὶ ἄλλον νεώτερον ψυχολόγον ὁπαδὸν τῆς ἐκδοχῆς ταύτης, τοῦτον μάλιστα, ὅπως στηριζόμενος ἐπὶ τῶν γενικῶν γνωστικῶν ἀρχῶν ἐξετάσῃ καὶ βαθύτερον ἐξιχνεύσῃ τοὺς χαρακτῆρας, τὴν ἀξίαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς νέας ταύτης ἀπόψεως. Οὕτω δὲ κατώρθωσεν ἐπανερχόμενος πάντοτε εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν τοιούτων προβλημάτων ἐν ταῖς ποικίλαις ἐκδόσεσι τῶν πολυαρίθμων συγγραμμάτων αὐτοῦ νὰ καθορίσῃ μετὰ σαφηνείας τὴν ἰδιαιτέραν φυσιογνωμίαν τῆς νέας ταύτης «βουλησιοκρατικῆς» ἐκδοχῆς, ἣτις ἔνεκα τῶν πολλῶν αὐτῆς γνωρισμάτων μέγα διαφέρει τῆς ἐκδοχῆς τοῦ Φιχτίου καὶ τοῦ Schopenhauer ἢ τῆς ἐκδοχῆς τῶν ψυχολόγων τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς προσπάθειας, οἳοι εἶναι ὁ Maine de Biran καὶ ἐκ τῶν νεωτέρων ὁ Bain ¹⁾.

1) Ἐν πᾶσιν αὐτοῦ τοῖς ἔργοις δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Wundt ἀναπτύσσει ὅλως ἢ ἐν μέρει τὰς ἑαυτοῦ ψυχολογικὰς ἀρχὰς, ἣτοι ἐν ταῖς Vorlesungen über Menschen und Thierseele (1η ἐκδ. 1869, 4η 1911), ἐν τοῖς Grundzüge der physiol. psychologie (1η ἐκδ. 1874, 6η 1908 - 1911), ἐν τῇ Λογικῇ (3η ἐκδ. 1908), ἐν τῷ System d. Philosophie (1η ἐκδ. 1917), ἐν τῇ Ἠθικῇ (3η ἐκδ. 1912), ἐν τῷ Grundriss der Psychologie (1η ἐκδ. 1896, 14η 1920), ἐν τῷ ἔργῳ : Sinnliche und uebersinnliche Welt (1914), προσέτι δὲ καὶ ἐν πολ-

Τῆς βουλευσιοκρατικῆς ἐκδοχῆς τοῦ Φιχτίου ἀφίσταται ἡ τοῦ Wundt, καθ' ὅσον ὁ φιλόσοφος ἐκεῖνος ἐσκόπει μάλιστα, ὅπως ἐξασφάλισι διὰ λόγους ἠθικοῦς τὴν σπουδαιότητα τῆς βουλήσεως καὶ καθιδρύσῃ οἶονεὶ πρωτεία τινὰ αὐτῆς ἐν τοῖς ἄλλοις στοιχείοις τῆς συνειδήσεως, ἅπερ δὲν ἀπέβαλλον διὰ τοῦτο τὰ οἰκεία κατὰ παράδοσιν χαρακτηριστικά. Τοῦ δὲ Schopenhauer, πρὸς ὃν παραβάλλεται συνήθως ὑπὸ πολλῶν, διαφέρει ὁ Wundt, καθόσον φιλόσοφος ἐκεῖνος ἀπεφαίνετο ὑπὲρ τῶν πρωτείων τῆς βουλήσεως τολμηρῶς ἀντιτιθεμένης πρὸς τὴν παράστασιν ὡς κόσμου ἐσωτερικοῦ πολεμίου πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ χωρὶς ἢ βούλησις νὰ εἰσέρχεται ὡς στοιχεῖον μεταρρυθμιστικὸν εἰς τὸν μηχανισμόν τοῦ διανοητικοῦ βίου. Οὗτος δὲ μάλιστα ὁ βίος κατακολουθεῖ ἀπαθῆς εἰς τοὺς ἑαυτοῦ νόμους, οὔτινες εἶναι πάντοτε οἱ ὑπὸ τῆς παλαιᾶς νοησιοκρατικῆς ψυχολογίας καθωρισμένοι, χωρὶς νὰ ἔχη ἐν ἑαυτῷ τὴν δύναμιν νὰ κατευθύνῃ καὶ νὰ δεσπόζῃ τῆς τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἶδους διαγωγῆς, ἥτις ὑπέκει εἰς τὰς τυφλὰς ὁρμὰς τῆς βουλήσεως. Πρόδηλον ὅτι ἡ «βουλευσιοκρατία» αὕτη, ἀντὶ νὰ ἐμφανίσῃ συγχώνευσιν τινὰ τῶν δύο κυρίων στοιχείων τῆς συνειδήσεως, ἐξαγγέλλει τοῦναντίον τὸν ἀπόλυτον αὐτῶν δυῖσμόν. Οὐχὶ πολὺ διάφορα δοξάζουσιν οἱ ψυχολόγοι τῆς «ἐνεργείας», οἶον ὁ Bain, οὔτινες θεωροῦντες τὸ αἶσθημα καὶ τὴν ἀνακλαστικὴν κίνησιν ὡς τὰ δύο πρωτόγονα στοιχεῖα ἐκδέχονται τὰ παντοῖα ψυχικὰ συμπλέγματα ὡς ἀποτέλεσμα μᾶλλον ἢ ἥττον σφῶν συνειρμῶν τῶν στοιχείων τούτων πρὸς ἄλληλα.

Πολὺ διάφορος πρῶτον τούτων τῶν ἐκδοχῶν εἶναι ἡ βουλευσιοκρατία τοῦ Wundt. Δὲν ἐννοεῖ οὗτος ὅτι ἡ βούλησις ὀφείλει νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν τῶν ἄλλων ψυχικῶν στοιχείων, ἀλλὰ μόνον ἀποφαίνεται ὅτι σῦντη εἶναι τὸ χαρακτηριστικώτατον στοιχεῖον τῆς συνειδήσεως, τὸ κάλλιον παντὸς ἄλλου ἐκφάνον τὸν εἰδικὸν καὶ διακριτικὸν χαρακτήρα τοῦ ψυχικοῦ βίου ¹⁾). Ἡ νοησιοκρατικὴ ψυχολογία, εἴτε ἡ ἐμπειρικὴ εἴτε ἡ θεωρητικὴ, ὑπῆρξε πάντοτε ἐπιρρεπὴς εἰς τὸ νὰ νοῆ τὸν ψυχικὸν βίον κατὰ τὸν τύπον τῆς παραστάσεως καὶ ἐπομένως τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων. Ἡ δὲ πάλιν τοῦ συναισθήματος ψυχολογία τοῦ XVIII αἰῶνος, ἣν πολλοὶ λίαν ἀτόπως ἀρέσκονται νὰ θεωρῶσι πρόδρομον τῆς νεωτέρας βουλευσιοκρατίας, εἶχε χαρακτήρα ἄγαν εὐρὺν καὶ ἀόριστον καὶ οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἱκανὴ νὰ παράσχῃ ἀκριβῆ ἐξήγησιν τῆς πορείας τῶν ψυχικῶν γεγονότων ²⁾). Μόνη ἡ βούλησις δύναται νὰ παραστήσῃ τὴν

λοῖς ἄλλοις μικροτέροις ἐργοῖς, ὡς ἐπὶ το πλείστον ἐν μακρῶν ἀρθροῖς κατακεχωρισμένοις ἐν Philosoph. Studien, ὧν τὰ πλείστα ἐξεδόθησαν ἐν δυαὶ τόμοις (Kleine Schriften, 1910 - 1911).

¹⁾ Logik (3η ἐκδ. 1908), III, 2, 162 καὶ ἀλλαχού.

²⁾ Logik, III, σελ. 119 κέ.

ἀληθῆ φύσιν τοῦ βίου τῆς συνειδήσεως, διότι μόνη αὕτη κατορθοῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τοὺς δύο τούτους θεμελιώδεις χαρακτήρας, τ. ἔ. τὸ μεταβλητὸν καὶ τὸ ἐνιαῖον (ἐνθ' ἄνωτ. III, σελ. 161).

Αἱ παραστάσεις δὲν εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, ἀτινα ἔχουσι σχετικὴν τινα μονιμότητα· δὲν εἶναι ἀντικείμενα, ἀλλὰ γεγονότα διαρκῶς μεταβλητὰ. Παράστασις τις οὐδέποτε ἀναφαίνεται ἐν τῇ αὐτῇ μορφῇ, ἐν ἣ πρότερον ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἡμετέραν συνείδησιν, ἀλλὰ πάντοτε μεταβεβλημένη κατὰ τὰ συστατικὰ αὐτῆς στοιχεῖα. Ὁλοσχερῆς ἄρα ἀνάπλασις οὐδέποτε εἶναι δυνατή. Ἐπὶ πλεόν δὲ ἐν αὐτῇ τῇ ἀντιλήψει τὰ παρελθόντα στοιχεῖα ἀναμιγνύονται μετὰ τῶν παρόντων ἀποτελοῦντα οὕτως ἐνότητά, ἣτις εἰς τὴν ἄμεσον παρατήρησιν φαίνεται ἀδιάσπαστος. Ὅθεν ἡ παλαιὰ θεωρία τοῦ συνειρμῶ καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Ἀγγλων δοθείσῃ εἰς αὐτὴν μορφῇ καὶ ἐν τῇ καθ' Ἐρβαρτον, μεταμορφοῦται τελείως διὰ τῆς ἐπικρίσεως ταύτης, ἣτις εἶναι ἴσως ἡ τελειότατη καὶ βαθυτάτη τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων καθὸ στηριζομένη ἐπὶ τῶν πειραματικῶν δεδομένων (1). Διατηρῶν ὁ Wundt τὰ Ἐρβάρτεια σχήματα τῶν συγχρόνων συνειρμῶν ἢ συγχωνεύσεων καὶ τῶν διαδοχικῶν εἰσάγει εἰς αὐτοὺς περιεχόμενον ὅλως νέον, εἰς δὲ τοὺς πρώτους προσάπτει ἔργον σπουδαιότατον ἐν τῇ ἐξηγήσει τῆς μεταβάσεως τῆς ἀντιλήψεως εἰς τὸν ἀληθινὸν συνειρμόν. Οὐδεμίαν δὲ ἀμφιβολίαν ὅτι πάντα ταῦτα τὰ φαινόμενα προσποιοῦσιν εἰς τὸν ψυχικὸν βίον χαρακτήρα μεταβλητὸν καὶ ρεώδη, ὅστις δὲν προσήπτετο εἰς αὐτόν, ὅτε αἱ παραστάσεις ἐλαμβάνοντο κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ὡς γεγονότα ἄρα σχεδὸν ἀμετάβλητα. Ἀλλ' ἐν τῇ νῆα βουλευσιοκρατικῇ ἐκδοχῇ αἱ παραστάσεις δὲν ἔχουσιν ἀξίαν καθ' ἑαυτάς, ἀξίαν οὐσιαστικὴν, ἀντικειμενικὴν, μόνιμον, ἀλλ' ἀξίαν καθαρῶς «ἐνεργόν», καθ' ὅσον δηλαδὴ ὑπάρχουσιν ἐν δεδομένη στιγμῇ τοῦ ἡμετέρου ψυχικοῦ βίου χωρὶς νὰ ἀναφαίνωνται πλεόν ἐν τῇ πρώτῃ μορφῇ. Εἶναι δὲ ἀναμφίβολον ὅτι εἰς τὴν βούλησιν πᾶς ἕκαστος εἶναι διατεθημένος νὰ ἀναγνώρισῃ τὸν χαρακτήρα τοῦτον τῆς «ἐνεργοῦ πραγματικότητος» (Actualität) καὶ τῆς ἀλλαγῆς ἢ γενέσεως· ἔλλογον ἄρα εἶναι τὸ ὅλον σύμπλεγμα τῶν φαινομένων τῆς συνειδήσεως νὰ νοῆται κατὰ τὸν τύπον τῆς βουλήσεως (αὐτ. σελ. 162).

Ἀλλ' οὐχὶ διὰ μόνον τοῦτον τὸν χαρακτήρα λαμβάνεται ἡ βούλησις κατ' ἐξίρεσιν, ὅπως ἐκφράσῃ τὴν φύσιν τοῦ ψυχικοῦ βίου. Αἱ κατα-

1) Ὅρα περὶ τοῦτου τὴν εὐρείαν διασάφησιν, ἣν ὁ Wundt ποιεῖται ἐν Grundz. d. phys. Psych. τόμ. III (6η ἐκδ.) σελ. 512 κ.ε. Ἐκ τῶν συγχρόνων ψυχολόγων οἱ κράτιστοι κριτικοὶ τοῦ συνειρμοῦ εἶναι πλὴν τοῦ Wundt ὁ James, ὁ Ἀρδιγῶ, ὁ Ward καὶ ὁ Stout.

στάσεις τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως εἶναι ἐνδομύχως πρὸς ἀλλήλας συνδεσμένοι ἐν γενέσει, ἥτις ἔχει χαρακτήρα προδήλως ἐνιαῖον. Παράστασις, συναίσθημα καὶ βούλησις συγκροτοῦσι πάντοτε ἐν πάσῃ στιγμή τοῦ ψυχικοῦ ἡμῶν βίου ἐνότητα, ἣν μόνον ἡ ἀφαίρεσις δύναται νὰ διαχωρίζη εἰς τὰ στοιχεῖα αὐτῆς. Ἡ δὲ τυπικωτάτη ἔκφρασις τῆς ἐνότητος ταύτης εἶναι ἡ κατάληψις (Apprehension), ἥτις ἐκφράζει ἀκριβῶς τὴν συγκέντρωσιν καὶ συναγωγὴν τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως εἰς ὀρισμένον αὐτῆς περιεχόμενον. Ἄλλὰ ποῖον ψυχικὸν στοιχεῖον εἶναι ἐπιτηδειότερον εἰς ἔκφρασιν τῆς συγκεντρώσεως ταύτης; Οὐχὶ ἡ παράστασις, ἥτις ἕνεκα τῆς ἑαυτῆς φύσεως ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ἀντικείμενα, οὐδὲ τὸ συναίσθημα, ὅπερ ἐμφαίνει μόνον ὑποκειμενικὴν τινα ἀλλοίωσιν ἢ ἀντίδρασιν. Ἡ βούλησις ἄρα εἶναι ἡ λειτουργία ἡ προσφυσωτάτη, ὅπως ἐκφράσῃ τὴν ἐνοποιὸν σύναψιν πάντων τῶν στοιχείων καὶ καταστάσεων τοῦ ψυχικοῦ βίου ¹⁾).

Οὕτως αἱ λειτουργίαι τῆς συνειδήσεως, θεωρούμεναι μέχρι τοῦδε ὡς χωρισταί, ἐμφανίζονται ἐν τῇ συγκεκριμένῃ πραγματικότητι αὐτῶν ὡς γεγονότα ἀναπόσπαστα ἀπ' ἀλλήλων. Γεγονότα, πρότερον θεωρούμενα καθαρῶς διανοητικά, ὡς οἱ συνειρμοί, παριστῶνται διὰ τῆς νέας ταύτης καὶ ὀρθοτέρας ἀπόψεως ὡς διάφοροι μορφαὶ τῶν βουλευτικῶν γεγονότων. Τῆς κατάληψεως δεικνυούσης τὸν βαθμὸν συγκεντρώσεως καὶ ἐπομένως βουλήσεως τὸν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ψυχικοῦ βίου ἐν τινὶ στιγμή ἀναπτυσσόμενον, πρᾶξις τις νοητικὴ θὰ εἶναι μᾶλλον ἢ ἥττον βουλευτὴ καὶ ἐκουσία καὶ ἐπομένως ἐλευθέρως κατὰ λόγον τῆς ἐν αὐτῇ περιεχομένης καταληπτικῆς ἐντάσεως. Τὸ συναίσθημα, ὡς τις ἐξωτερικὸς ρυθμιστὴς, δίδει ἡμῖν τὴν ἄμεσον συνείδησιν τῆς μείζονος ταύτης ἢ ἐλάττονος βουλήσεως ἢ ἐλευθερίας διὰ τινος εἰδικῆς ἐντυπώσεως «ἐνεργητικότητος» «ἢ παθητικότητος». Οὕτως ἔχομεν μορφὰς συνειρμικὰς κατὰ πάντα ἀντιστοιχοῦς πρὸς τὰς μορφὰς τῶν ἐξωτερικῶν πράξεων. Εἶναι «ἐσωτερικαὶ βουλευτικαὶ πράξεις» κατ' οὐδὲν διάφοροι ἐν τῷ ἐνδομύχῳ αὐτῶν μηχανισμῷ ἀπὸ τῶν «ἐξωτερικῶν»· δυνάμεθα ἄρα νὰ ποιῶμεθα λόγον περὶ συνειρμικῶν ὁρμῶν καθ' ὃν τρόπον περὶ νοητικῶν πράξεων προκυ-

¹⁾ System der Philosophie, 3 ἐκδ. τόμ. II σελ. 150. . . «Οὕτως ἡ βούλησις ἐν ταῖς ἑαυτῆς μορφαῖς, αἰτινες εἶναι κατὰ μὲν τὸ περιεχόμενον πολλαχῶς διάφοροι, ἀλλ' ἐν τοῖς μετὰ τῆς βουλευτικῆς πράξεως συνδεδεμένοις συναισθημασιν ἐνεργείας κατὰ τὸ ποῖον σύμφωνοι, ἠπολείπεται ὡς τὸ μόνον στοιχεῖον τῆς συνειδήσεως τὸ εἰς τὸ ὅλον περιεχόμενον τῆς ψυχικῆς γενέσεως παρέχον τὴν συνάρτησιν ἐκείνην, ἥτις πάσας καὶ τὰς διαφορωτάτας καὶ χρονικῶς χωριστάς παραστάσεις καὶ συναισθήματα συνάπτει εἰς ἐνότητα». Εἰς τὰ αὐτὰ συμπεράσματα καταλήγει ἕτερος σύγχρονος ψυχολόγος, ὁ Höllding (Ψυχολογία, σελ. 140 τῆς γαλλικῆς μεταφράσεως).

πτουσῶν ἐξ ἰσχυρᾶς ἐσωτερικῆς βουλήσεως, οἷαι εἶναι αἱ προφανέστερον καταληπτικαὶ πράξεις τοῦ νοῦ καὶ τῆς φαντασίας (1)

Διὰ τῆς πρωτοτύπου ταύτης ἐκδοχῆς τοῦ ψυχικοῦ βίου ἀπέφραξεν ὁ Wundt ἐν δραστηκωτάτῃ μορφῇ πᾶσαν ὁδὸν εἰς οἴανδήποτε ὑλιστικὴν ἐξήγησιν, δυναμένην πάντοτε νὰ εἰσχωρήσῃ διὰ τῆς ἀτραποῦ τῆς νοησι-κράτικῆς ἐκδοχῆς. Τὸ «βούλεσθαι» μετὰ τῶν ὑποκειμενικῶν καὶ μεταβλητῶν αὐτοῦ μορφῶν οὐδεμίαν ἐμφανίζει τῶν ἀφορμῶν ἐκείνων, ὡς ὁμῶς παρῆχον αἱ πράξεις διὰ τοῦ ἀντικειμενικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος. Οὐδὲν ἄρα θαυμαστόν, ἐὰν ὁ Wundt εἶναι ἐκ τῶν νεωτέρων ψυχολόγων ὁ μετὰ τὸν Lotze, ἴσως δ' ἐπὶ βάσεως στερεωτέρας ἢ οὗτος, συντονώτατα διαμφισβητήσας τὸ ἔδαφος πρὸς τὸν ὑλισμὸν καταπολεμῶν αὐτὸν κατὰ πάσας αὐτοῦ τὰς ἀπόψεις. Συνάγων δὲ μετ' ἰσχυρᾶς συνακολουθίας τὰ συμπεράσματα ἀπὸ τῶν οὔτω παρατηρηθέντων γεγονότων διατυποῖ περὶ τοῦ ψυχικοῦ βίου γενικὰς τινὰς ἀρχὰς σαφῶς ἀντικειμένας πρὸς τὰς θεμελιώδεις κανονιστικὰς ἀρχὰς τῆς ὑλικῆς φύσεως. Πρὸς τὴν «σταθερότητα τῆς ἐνεργείας» ἀντιθέτει τὴν «δημιουργὸν σύνθεσιν»²⁾, διαφέρουσαν τῆς χημικῆς συνθέσεως, καθόσον ἐπ' αὐτῆς αἱ ιδιότητες τῶν συνισταμένων δὲν περιέχονται, ὡς ἐπὶ τῆς χημικῆς συνθέσεως, ἐν τοῖς συστατικοῖς στοιχείοις. "Ὅθεν ἀντὶ σταθερότητος ἐνεργείας ἔχομεν ἐν τῇ ψυχικῇ κόσμῳ «ἐπαύξεισιν ἀξιών». Ἀντὶ ἀπολύτων διορισμῶν μεγέθους ἐν τῇ ψυχικῇ βίῳ ἔχομεν μόνον σχετικῶς διορισμοὺς προκύπτοντας ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλας συγκρίσεως τῶν ψυχικῶν καταστάσεων. Ἄλλ' ἢ σύγκρισις αὕτη ἢ «ἀνάλυσις», καλουμένη ἀκριβῶς ἀνάλυσις «σχέσεως», ἐπιτελεῖται διὰ τῆς καταλήψεως. Τέλος ἀντὶ τῆς «οὐσιαστικότητος», οἰκείας τῆς φυσικῆς ἐκδοχῆς, ἔχομεν «ἐνεργὸν πραγματικότητα» τῶν γεγονότων, ἀποκλείουσιν ἀπὸ τοῦ πνεύματος πᾶσαν ἔννοιαν οὐσίας εἴτε ὑλικῆς εἴτε πνευματικῆς. Ἐν ἀντίπαλῳ τῶν ὑλιστῶν ὁ Wundt ἀναγκάζεται νὰ ποσπασθῇ καὶ ἀπὸ τῶν πνεύματοκρατικῶν προσεγγίζων ἐν τούτῳ πολὺ μᾶλλον πρὸς τὸν Κάντιον ἢ πρὸς τὸν Lotze.

Εἰς τοὺς γενικοὺς τούτους χαρακτήρας τοῦ ψυχικοῦ βίου, οὔτινες δύνανται νὰ συνοψισθῶσιν εἰς τὴν δημιουργὸν σύνθεσιν, εἰς τὴν σχετικότητα καὶ εἰς τὴν ἐνεργὸν πραγματικότητα, τὸ συναίσθημα ἔχει σπουδαῖον ἔργον. Εἰς τοῦτο τῇ ὄντι ὀφείλομεν κατὰ μέγα μέρος τὸν χαρακτήρα τῆς σχετικότητος, εὐρίσκοντα τὴν ἀκροτάτην αὐτοῦ ἐκφρασιν ἐν τῇ ἀντιθέσει τῶν ὑποκειμενικῶν ἐντυπώσεων, ἧτις δύναται νὰ παράγῃται καὶ ἀπὸ τῶν αὐτῶν ἐξωτερικῶν αἰτιῶν, καὶ τὴν ἔννοιαν ἐκείνην τῆς «ἀξίας», ἧ-

¹⁾ Syst. d. Phil. II, σελ. 158 κέ.

²⁾ Λογική, III, 2, σελ. 108 κέ.

τις κάλλιστα ἀντιτίθεται πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς «ποσότητος» ἢ τοῦ «φυσικοῦ μεγέθους», καθόσον ἐκφράζει τὴν ἐν αὐτῷ περιεχομένην ὑποκειμενικὴν ἐκτίμησιν, ἥτις εἰς οὐδὲν ἀντικειμενικὸν μέτρον δύναται νὰ ὑπαχθῇ.

Ἀλλά, καίπερ κείμενοι ἀπέναντι ἀλλήλων ὡς δύο ἀντίθετοι σειραὶ οἱ δύο κόσμοι τῶν «ἀξιών» καὶ τῶν «ποσοτήτων», ὅμως συναποτελοῦσιν ἑνιαῖον καὶ ὁμογενὲς σύνολον γνώσεων. Οὕτω τοῦλάχιστον ἐμφανίζονται εἰς τὴν πρωτόγονον καὶ ἀφελῆ συνείδησιν. Ἡ διανόησις κατόπιν διαστέλλει αὐτοὺς σχηματίζουσα τὰς δύο γνωστικὰς σειράς, τὴν ἀντικειμενικὴν καὶ τὴν ψυχολογικὴν. Τὴν μὲν ἀντικειμενικὴν πορίζομεθα, ὅταν ἡ συνείδησις ἀφαίρεισιν ποιουμένη παντὸς ὑποκειμενικοῦ (συναισθήματος, ὁρμῆς, αἰσθήματος) αἴρεται εἰς τὰς ἀφηρημένας ἐννοίας τῶν καθαρῶν ποσοτήτων, τὴν δὲ ὑποκειμενικὴν διὰ τῆς ἀμέσου ἐξετάσεως τῆς ὅλης ψυχικῆς πραγματικότητος. Ἡ ἐνότης ἄρα ἐμφανίζεται εἰς τὴν διασκεπτικὴν συνείδησιν ὡς διεσπασμένη ἕνεκα τῆς διαφόρου ἀπόψεως, ἐξ ἧς ἡ συνείδησις αὕτη ὁρμάται ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ πραγματικοῦ. Γενομένης δὲ τῆς διασπάσεως ταύτης, ἥτις εἶναι ἀποτέλεσμα κριτικῆς ἀναλύσεως, οὐχὶ ὄντολογικῆς πραγματικότητος, εἰς τὸν ψυχολόγον τὸν θέλοντα νὰ ἐμμένῃ πιστὸς εἰς τὰ γεγονότα, εἴα ἐμφανίζονται εἰς τὴν διασκεπτικὴν συνείδησιν, οὐδεμίαν ἄλλη δυνατὴν ὑπόθεσιν ὑπολείπεται ἢ ἡ τῆς **ψυχοφυσικῆς παραλληλίας**, ἥτις ἀποβαίνει ὀδηγὸς ἐξίτετος πρὸς ἔρευναν τῆς αἰτιώδους διαδοχῆς καὶ τάξεως τῶν ψυχικῶν γεγονότων ἐπιτρέπουσα νὰ ανακαλύπτωμεν τοὺς διαμέσους κρίκους μεταξὺ τῶν διαφόρων ψυχικῶν γεγονότων καὶ ἐκεῖ, ἔνθα οὗτοι δὲν δύνανται νὰ ἐμφανίζωνται εἰς τὴν συνείδησιν. Ἡ «παραλληλία» τοῦ Wundt, σφόδρα διάφορος τῆς ὄντολογικῆς παραλληλίας τοῦ Σπινόζα καὶ Φεχνέρου, εἶναι ἀπλοῦν μέσον ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, καὶ οἱ καρποὶ οἱ ἐκ τῆς χρήσεως αὐτῆς ἐν τῇ σημερινῇ ψυχολογίᾳ παραχθέντες εἶναι ἡ καλλίστη ἀπόδειξις τῆς ὠφελείας τῆς. Ποικίλως ἐρμηνευθεῖσα ὑπὸ τῶν συγχρόνων ψυχολόγων, ἐν ἐκτάσει ἐξετασάντων τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῆς, ἡ διδασκαλία τῆς παραλληλίας εἶναι πάντοτε ἢ ἐν τῇ ψυχολογίᾳ μεγίστης ἀποδοχῆς ἀξιουμένη. Ἀλλὰ συνοφίζων ὁ Wundt τὰς ἑαυτοῦ γνώμας περὶ τῶν προσαλλήλων σχέσεων ψυχῆς καὶ σώματος δὲν περιορίζεται εἰς τὴν ἐμπειρικὴν ἐκδοχὴν καὶ, οὕτως εἰπεῖν, εἰς τὴν ἀγνωσίαν ταύτην. Ἐκ τῶν πολλῶν ὀρισμῶν τῶν τοιούτων σχέσεων εὐρίσκει πάντοτε κρεῖττονα παντὸς ἄλλου τὸν ἀριστοτελικόν, ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ ἐντελέχεια τοῦ ζῶντος σώματος ¹⁾.

¹⁾ Syst. d. Phil. II, 1f2: «Ἡ ψυχὴ εἶναι ἡ ὅλη σκόπιμος συνάφεια τῆς πνευματικῆς γενέσεως καὶ μεταβολῆς ἐμφανιζομένη ἐν τῇ ἐξωτερικῇ παρατηρήσει ὡς τὸ ἀντικειμενικῶς σκόπιμον ὄλον ζῶντος σώματος».

Ἡ ψυχολογία ἐλάμβανεν οὕτως ἐν Γερμανίᾳ τοιαύτην τελειότητα μορφῆς, εἰς ὅαν οὐδέποτε εἶχε φθάσει. Νέαι καὶ λεπτομερεῖς πειραματικαὶ ἔρευναι ἐξεβλάστανον καὶ ἐξηπλοῦντο ἐκ τοῦ κοινοῦ τούτου κορμοῦ, τοῦ δὲ διδασκάλου ἢ ἀκόματος δραστηριότης περὶ τὰ ποικίλα μέρη τῶν ψυχολογικῶν μαθήσεων, ἀπὸ τῆς καθαρῶς πειραματικῆς ζητήσεως μέχρι τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης τῆς ψυχολογίας τῶν λαῶν, δραστηριότης θαυμαστή, ὅταν τις ἐνθυμηθῇ ὅποσος διανοητικὸς πόνος συγχρόνως ὑπ' αὐτοῦ κατηναλώθη εἰς τὴν παραγωγὴν μεγάλων ἔργων χαρακτῆρος ἔτι μᾶλλον συνθετικοῦ καὶ θεωρητικοῦ, οἷα εἶναι τὰ ὑπ' αὐτοῦ φιλοτεχνηθέντα ἐν τῇ μεταφυσικῇ, ἐν τῇ λογικῇ καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ, ὑπήρξεν ὅσον κέντρον πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ἔρευναν κατὰ τὰς πολλαπλὰς αὐτῆς μορφὰς οὐ μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς γενεθλίου χώρας, ἀλλὰ καὶ ἔξω αὐτῆς, ἐν Γαλλίᾳ, ἐν βορείῳ Ἀμερικῇ, ἐν Ἰταλίᾳ, ἐν Βελγίῳ, ἐν Ἑλβετίᾳ, ἐν Ὑλλανδίᾳ, ἐν Δανίᾳ, καὶ ἀπὸ τινῶν ἐτῶν καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἧτις ἄγαν στερρῶς ἐχομένη εὐκλεοῦς ἐθνικῆς παραδόσεως μόλις καὶ χαλεπῶς καὶ μετὰ μεγάλου κόπου προήχθη νάναγνωρίσῃ τὰ μεγάλα πλεονεκτήματα τῆς πειραματικῆς ἀναλύσεως.

Γ α ι ν ο .

Ἄλλ' ἐν τισὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν χωρῶν οἰκεία τις παράδοσις ἤγε φυσικῇ τῇ λόγῳ εἰς τὴν παραδοχὴν τῶν νέων μεθόδων ἐρεῦνης.

Ἐκβλήθεις ὀλοσχερῶς κατὰ τὸ δεύτερον ἡμίσιον τοῦ XIX αἰῶνος ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς ψυχολογίας τῆς Γαλλίας ὁ ἔρωσ τῆς θετικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης κατέφυγεν εἰς τὰς φυσιολογικὰς καὶ ψυχιατρικὰς μαθήσεις, αἵτινες τότε ἐνεφανίζοντο μετὰ νέων μεθόδων ἀπτόμεναί τινων τῶν δυσχερεστάτων προβλημάτων περὶ τοῦ ψυχικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ζῴων. Τοιοῦτοτρόπως αἱ ἐπιστῆμαι αὗται προπαρεσκευάζον τὸ ἀναγκαῖον ὕλικόν πρὸς ἀνάστασιν τῆς θετικῆς ψυχολογίας, προαγούσης τὰς αἰσθησιοκρατικὰς παραδόσεις τοῦ Κονδιλλάκ, τοῦ Βοννέτου καὶ τοῦ Cabanis, παραδόσεις εὐφυῶς ἀνανεωθείσας περὶ τὰ μέσα τοῦ αἰῶνος ὑπ' ἀνδρὸς ἀγχινουστάτου καὶ διαπρέποντος ἐπὶ παιδείᾳ ποικιλωτάτῃ καὶ βαθυτάτῃ ὡς πρὸς τοὺς τότε χρόνους, τοῦ Ἀδόλφου Ἰππολύτου Taine (1828 - 1893). Παιδευθεὶς ἐν ταῖς αὐστηροῖς μελέταις τῆς μεγάλης μεταφυσικῆς φιλοσοφίας, δι' ἧς, καὶ μάλιστα διὰ τῆς τοῦ Ἐγγέλου, ἀνέπτυξε καὶ ἐπεκράτουνε τὴν πρὸς τὰς γενικὰς καὶ ἀφηρημένους δέας φυσικὴν τάσιν, ἦλθεν ἐπὶ τὴν σπουδὴν χαρακτηριστικωτάτων τινῶν ἐκδηλώσεων τῆς ψυχῆς τῶν ἐθνῶν ἐν τῇ ἐθίμῳ, ἐν τοῖς γράμμασιν, ἐν τῇ τέχνῃ, ζητῶν νά ἐφαρμόσῃ τὸ πρῶτον τότε εἰς τοιαύτας ἐρεῖνας, διεξαγομένας μέχρι τοῦδε διὰ τρόπων ἄγαν θεωρητικῶν, τὴν θετι-

κὴν μέθοδον, οἷαν εἶχον διδάξει οἱ Ἄγγλοι φιλόσοφοι καὶ αἱ φυσικαὶ καὶ ἱστορικαὶ ἐπιστῆμαι. Ἐξεπορεύθησαν οὕτως ἐκ τῆς θερμουργοῦ διανοίας καὶ τῆς στερεᾶς βουλήσεως τοῦ ἀνδρὸς τούτου αἱ πρωτότυποι ἐκείναι μελέται, ἐν μορφῇ ζωηρᾶ, ἀνθηρᾶ καὶ πλαστικῇ ἐκτεθημέναι, εἰς ἃς αἱ νέαι γενεαὶ παντὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου ὀφείλουσιν ἀναμφιβόλως οὐχὶ ὀλίγον μέρος ἐν τῇ διαμορφώσει τῆς οἰκείας γενικῆς παιδείσεως. Ἀφοῦ ἐπὶ δεκαπέντε ἔτη παρέσχε τὴν ἑαυτοῦ συμβολὴν εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ψυχολογικὰς μαθήσεις, ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν, ἠγαγκάσθη (ὡς αὐτὸς λέγει ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ἔργου αὐτοῦ «Περὶ τῆς διανοίας») νὰ ἐπιληφθῇ τῆς γενικῆς ψυχολογίας, ἧς ἤδη ἐν μορφῇ πολεμικῇ ἤψατο ἀπὸ τοῦ 1856 διὰ τῶν καλλίστων ἐκείνων διατριβῶν μεστῶν ἐνθουσιασμοῦ ἅμα καὶ εἰρωνείας περὶ τῶν Γάλλων κλασικῶν φιλοσόφων τοῦ XIX αἰῶνος. Ἦδη ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ ἔργῳ, ἐν ᾧ ἐπετίθετο πρῶτον κατὰ τῆς πνευματοκρατικῆς ψυχολογίας καὶ μεταφυσικῆς, αἵτινες ἐπεπόλαζον ἐν τῇ ἑαυτοῦ χώρᾳ, ἐχάραττε τὰς πρώτας γραμμὰς τῆς ἑαυτοῦ ψυχολογικῆς κατευθύνσεως ἐρειδόμενος ὅλως ἐπὶ τῆς ἀναλύσεως καὶ τῆς ἐπαγωγῆς. Οἱ φυσιολόγοι, οἱ ἱστορικοὶ καὶ ἐκ τῶν φιλοσόφων ὁ Κονδιλλάκ καὶ Στ. Μίλλ ἦσαν ἤδη τότε οἱ ἀσπασιοὶ αὐτοῦ ὁδηγοί. Ἐν τῷ δημοσιευθέντι ὕστερον (τῷ 1871) ἔργῳ *De l'intelligence* συμπληροῖ τὸ σχέδιον αὐτοῦ, εἰ καὶ, ὡς αὐτὴ ἢ ἐπιγραφὴ δηλοῖ, τὸ ἔργον τοῦτο μόνον τὰς γνωστικὰς λειτουργίας τῆς συνειδήσεως περιλαμβάνει ¹⁾).

Ἄλλ' ἐξ ὧν λέγει ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἄλλοις αὐτοῦ ἔργοις τῆς ἐφηρμοσμένης ψυχολογίας ²⁾ διεσπαρμένων ὑπαινιγμῶν φαίνεται ὅτι κατὰ τὸν Γαίπε ὁ ψυχικὸς βίος ἀνάγεται εἰς δύο πρῶτα στοιχεῖα: τὸ αἰσθητὸν καὶ τὴν δρμὴν· ἐξ ἐκείνου μὲν παραφύεται ὁ ὅλος ἴστος τῶν ἡμετέρων γνώσεων, ἐκ ταύτης δὲ τὰ συναισθήματα καὶ ἡ βούλησις (*De l'intell.*, προλ., σελ. 7). Ἀλλὰ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα εἶναι πρὸς ἀλλήλα συνημμένα· καίτοι δὲ ὁ Γαίπε δὲν διατρίβει παρὰ πολὺ περὶ τὴν μελέτην τῆς τοιαύτης συναφείας, ἐμφανίζεται ὁμως σαφῶς αὕτη ἐκ ποικίλων χωρίων τοῦ ἔργου αὐτοῦ ³⁾). Ἄλλ'

¹⁾ Ἐωσλευσθεῖς ἐκ γένου ὑπο τῶν ἱστορικῶν καὶ αἰσθητικῶν μελετῶν ὁ Γαίπε δὲν ἔλαθε καιρὸν νὰ συμπληρώσῃ τὸ ψυχολογικὸν αὐτοῦ σύστημα. Μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἡ *Revue philosophique* (κατὰ Νοέμβριον τοῦ 1900) ἐδημοσίευσεν ἀπόσπασμά τι ἀνέκδοτον περὶ τῆς βουλήσεως, γραφέν κατὰ πολλὰ ἔτη πρότερον (μεταξὺ τοῦ 1853 καὶ 1855). Ἀλλὰ δὲν θὰ ἦτο ὀρθόν νὰ στηριζώμεθα πρὸς πολὺ ἐπὶ τῶν ὀλίγων τούτων σελίδων αἵτινες ἐπὶ τέλους εἶναι ἀπλοῦν σχέδιον.

²⁾ Ὡς καὶ ἐν τῷ προμνημονευθέντι περὶ *Βουλήσεως* συγγράμματι.

³⁾ Κεφ. I, σελ. 40-41 «ὅτι τὰς εἰκόνας καὶ τὰς ἐμπειρίας, ὡς εἶνα βλά-

ὡς εἴρηται, ἡ κυρία μελέτη στρέφεται εἰς τὴν ψυχολογικὴν γένεσιν τῆς γνώσεως. Καὶ ἐν τούτῳ ἀκολουθεῖ μέθοδον ἀντίστροφον τῆς παραδεδομένης. Ἡ μέθοδος αὕτη ἐχώρει συνθετικῶς ἀπὸ τῶν αἰσθημάτων ἐπὶ τὰς συνθέσεις αὐτῶν, ἐνῶ ὁ Γαίπε προχωρεῖ ἀναλυτικῶς, καὶ ἀπὸ τῶν γενικῶν ἰδεῶν μεταβιβάζει εἰς τὰς εἰκόνας καὶ ἐκ τούτων καταβαίνει εἰς τὰ πρῶτα αἰσθητικὰ στοιχεῖα. Ἀλλὰ τὸ τελικὸν πόρισμα δὲν εἶναι διὰ τοῦτο διάφορον τοῦ συνήθους πορίσματος τῆς ἐμπειρικῆς ψυχολογίας: αἱ γενικαὶ καὶ ἀφηρημέναι ἰδέαι οὐδὲν ἕτερον ἔχουσι περιεχόμενον παρὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ἠχητικῆς ἢ ὀπτικῆς εἰκόνας τῶν ὀνομάτων, δι' ὧν ἐκφράζονται (αὐτ. I, 56). Αἱ ἰδέαι ἄρα ἀνάγονται εἰς τὰς εἰκόνας καὶ οἱ νόμοι αὐτῶν εἰς τοὺς νόμους τῶν εἰκόνων. Τὰς εἰκόνας λοιπὸν ἐξετάζει διὰ μακρῶν ὁ Γαίπε μελετῶν τὸ ἀνώμαλον φαινόμενον τῆς παραίσθησεως καὶ τῆς ψευδαισθησίας παραβαλλόμενον πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῆς πραγματικότητος. Πᾶσα ἐξωτερικὴ ἀντίληψις εἶναι κατὰ τὸν Γαίπε ἀληθῆς παραίσθησις (II, σελ. 10), ἥτις ὅμως εἰς ὁμαλὰς περιστάσεις παρακολουθεῖται ἀμέσως ὑπὸ τινος ἐπανορθώσεως. Χωρῶν προσωτέρω ὁ Γαίπε ἐν τῇ ἑαυτοῦ ἀναλύσει ἔρχεται εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ποικίλων τάξεων τῶν αἰσθημάτων καὶ εἰς τὴν ἐκτίμησιν αὐτῶν ἐν ταῖς πρὸς τὰ φυσιολογικὰ φαινόμενα παρεπομέναις ἀναφοραῖς. Εἶναι δὲ τοῦτο τὸ μάλιστα περισπούδαστον καὶ πρωτότυπον κεφάλαιον τῆς ψυχολογίας τοῦ Γαίπε. Τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων, ὅπως τῶν κεντρικῶν φαινομένων, οὐδεμίαν ἄλλην δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν εἶδησιν παρὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων αἰσθημάτων παρεχομένην· καθ' ἑαυτὸ τὸ ἀντικείμενον παραμένει εἰς ἡμᾶς ἐντελῶς ἄγνωστον (αὐτ. I, 330). Τὸ φυσικὸν φαινόμενον ἀνάγεται ἐπὶ τέλος εἰς ἄγνωστον αἰτίαν παραγωγῆς ἐν ἡμῖν ὀρισμένων αἰσθημάτων ¹⁾. Τὰ δύο ταῦτα γεγονότα συνεμφανίζονται ὁμοῦ, ἀλλὰ δὲν γνωρίζομεν διὰ τί. «Ἡ μεταξὺ τῶν δύο τούτων τάξεων φαινομένων ὑπάρχουσα ἄβυσσος θὰ εἶναι πάντοτε διανοητικῶς ἀνυπέρβλητος» (αὐτ. I, 319). Ἡ ὀλοκρατικὴ ὑπόθεσις τῶν φυσιολόγων καὶ τῶν φυσικῶν, ὅτι τὸ αἶσθημα ἀνάγεται εἰς τὸ ἐγκεφαλικὸν φαινόμενον, εἶναι κατὰ τὸν Γαίπε «επογιε» (αὐτ., I, 385). Ἀλλ'

στησιν ζῶσαν ἐν τῇ φωτὶ, ὑπάρχει σκοτεινὸς κόσμος ὀσμῶν, ἀποστροφῶν, προσκρουμάτων, ἐφεγέρσεων τρόπον τινὰ ἐν ὑποτυπῶσει, συγκεχυμένων, διαφωνουσῶν, αἰτίνας μὲν καὶ χαλεπῶς διακρίνονται, ἀλλ' εἶναι ἡ ἀκένωτος καὶ ζέουσα πηγὴ τῆς ἡμετέρας ἐνεργείας. Ταῦτα τὰ ἀναρίθμητα μικρὰ συναισθηματα ἐν τῇ τέρματι τῆς μακρᾶς ἡμῶν ἐξετάσεως συνοψίζονται εἰς ὀλικὴν ἐντύπωσιν, ἀκολουθῶν εἰς τελικὸν τινὰ ὀθισμὸν, ὀριστικὴν τάσιν, καὶ ἡ τάσις αὕτη καταλήγει εἰς ἔκφρασιν».

¹⁾ «[Ἴ]άν ὅ,τι γινώσκομεν περὶ τοῦ ἀντικειμένου, εἶναι τὸ συμπλεγμα τῶν αἰσθημάτων, ἅτινα προκαλεῖ ἐν ἡμῖν.

οὐδὲ τῶν ἀντιπάλων (τῶν ἠθικολόγων, τῶν ψυχολόγων, τῶν θρησκευτικῶν) τὴν ἐφεκτικὴν γνώμην ἀποδέχεται. Ἐνῶ θὰ ἠδύνατό τις λογικῶς νὰ παραδεχθῆ ὅτι ὁ Γαίνε ἀπὸ τῶν ἑαυτοῦ προτάσεων ὀφείλει νὰ καταστήσῃ εἰς ἰδεοκρατικὴν καὶ φαινομενολογικὴν ἐκδοχὴν, ὅμως βλέπομεν αὐτὸν ἀφιστάμενον ἀπὸ τῆς ἀτραποῦ τῆς ἐμπειρίας, ὅπως χαράξῃ ὁδὸν ἄγουσαν αὐτὸν εἰς ἐνιστικὴν ὑπόθεσιν, ἣτις δὲν στερεῖται λεῖβνιτιακῆς τιμῆς ἀποχρώσεως. Ὡς ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ ἡ «φυγὴ» τῶν μεταφυσικῶν καταστάσεων πλάσμα τι, οὕτως οὐδὲ ἡ «ὑλὴ» ὑπάρχει. Καθὼς ἐκείνη ἀναλύεται εἰς σειρὰν ἐμπειρικῶν γεγονότων, οὕτως αὕτη ἀνάγεται εἰς σειρὰν κινήσεων. Ἄλλ' ἐὰν μεταξύ κινήσεως καὶ αἰσθήματος ὑπάρχῃ ἀβυσσος, ὅταν θεωρῶμεν αὐτά, οἷα πράγματι ἐμφανίζονται εἰς ἡμᾶς, ἡ ἀπόστασις ἐλαττοῦται, ὡς ἂν ἀνερχόμεθα εἰς τὰς ἀρχὰς ἀμφοτέρων. Ἡ παράστασις, ἣν ἔχομεν, τῆς κινήσεως δίδεται ἡμῖν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων μυϊκῶν αἰσθημάτων τῆς ἐν τόπῳ κινήσεως. Ἄλλ' ἐὰν ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τῶν αἰσθημάτων τούτων πᾶσαν ἐσωτερικὴν ποιότητα καὶ διαφορὰν, πορίζομεθα ἰδεωδῶς αἰσθήματα στοιχειώδη ἔχοντα τὸ μακίμιον δυνατῆς ἀπλότητος. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ ἡ ἀπλουστάτη κίνησις, οἷαν ἀποδίδομεν εἰς κινητὸν τι σημεῖον, θὰ ἦτο ἀκριβῶς ἡ ἀπλουστάτη σειρά τῶν στοιχειωδῶν τούτων ψυχικῶν γεγονότων. Τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ εἰκόνας θὰ ἦσαν τότε πολυπλοκώτεροι περιπτώσεις κινήσεων (II, σελ. 118). Τοιοῦτοτρόπως, ἐὰν φαντασθῶμεν ψυχικὸν βίον ἐπεκτεινόμενον ἐπέκεινα τῶν ὁρίων τῆς συνειδήσεως, δυνάμεθα, φθάσαντες εἰς τὸ ἔσχατον ὄριον τῆς ἀπλότητος, νὰ αναγάγωμεν τὰ αἰσθήματα εἰς κινήσεις, συμπεραίνοντες ἐκ τῆς ὁμογενείας τῆς σειράς τῶν φυσικῶν καὶ ψυχικῶν γεγονότων (II, σελ. 119). Οὕτως ὁρμώμενος ὁ Γαίνε ἀπὸ τῆς λεῖβνιτιακῆς ἐννοίας τῶν «μικρῶν ἀντιλήψεων» καὶ τῆς συνεχείας τοῦ ψυχικοῦ βίου φθάνει εἰς μηχανοκρατικὸν συμπέρασμα, ὅπερ προκύπτει ἐκ τῶν προτάσεων αὐτοῦ πολὺ μᾶλλον ἀπροσδόκητον παρὰ τὸ πνευματοκρατικὸν συμπέρασμα τοῦ Λεῖβνιτίου.

Ἄλλὰ πλὴν τῆς μεταφυσικῆς ταύτης ἀπόψεως ἡ ψυχολογία τοῦ Γαίνε βαίνει ἀναπτυσσομένη ὅλως ἐμπειρικῶς, ἐν τῇ ἀναπτύξει δ' ὅμως αὐτῆς ἀφίσταται μεγάλως ἀπὸ τῶν προηγουμένων προϊόντων τῆς θετικῆς σχολῆς τῆς γαλλικῆς ψυχολογίας· διότι ὁ συγγραφεὺς διεξοδικώτερον διατρίβει (ὅπερ καθίσταται δυνατόν ὑπὸ τῶν νέων ὄρων τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ) περὶ τὰς ἐπιστημονικὰς ἐρεῦνας ἐν ταῖς ψυχιατρικαῖς καὶ φυσιολογικαῖς μαθήσεσι, δι' ὧν ἐπισχύει καὶ εὐρύνει τὰς ἑαυτοῦ ἀποδείξεις. Ἄλλ' ἡ εὐρυτέρα αὕτη καὶ νεωτέρα ψυχολογικὴ ἐκδοχὴ, ἔτι δὲ καὶ ἡ ζωηρότης ἐκθέσεως ἀπαραμίλλου διὰ τε τὴν δύναμιν καὶ τὴν ἀνθηρότητα δὲν κατορθοῦσι νὰ συγκαλύψωσιν ἐνιαχοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν πενιχρότητα τῆς ψυχολογίας ταύτης, ἣτις ἐνεκα τῆς ἐσωτερικῆς παρορμήσεως τῆς σχολῆς, ἣν ἀκολουθεῖ, ἢ ἐνεκα τῆς ὑπερμῆ-

τροῦ ἀγάπης πρὸς τὴν σαφήνειαν τῆς ἐκθέσεως καταχαρίζεται συχνότατα εἰς τὰ πλεονεκτήματα ταῦτα τὴν βαθύτητα τῆς ἐρεῦνης. Ἐκ τούτου συμβαίνει, ὥστε τινὰ τῶν σπουδαιωτάτων ψυχολογικῶν προβλημάτων νὰ ἐμφανίζωνται παρὰ τῷ Maine λίαν ἠπλοποιημένα ¹⁾. Ἄλλ' ὅμως δὲν δυνάμεθα νὰ ἠρνηθῶμεν ὅτι τὰ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον εἶναι ἐκ τῶν μάλιστα περισπουδάστων τῆς νεωτέρας ψυχολογίας, ἡ δὲ ὀρθότης τῶν ἐπιμέρους παρατηρημάτων, ἀποδιδομένων μετὰ μεγάλης ζωηρότητος καὶ ἀληθείας, εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ καθιστᾷ συγγνωστὰ τὰ ἐλαττώματα τοῦ συστήματος, καθ' ὃ τὸ ἔργον τοῦτο διαμορφοῦται ²⁾.

Ἡ ψυχολογία ἐν τῇ θετικῇ Ἰταλικῇ σχολῇ :
Κατάνεος, Ἀρδιγώ.

Ἀλλὰ παρὰ πάσας τὰς ἐπικρίσεις, εἰς ἃς ὑπόκειται ἡ θετικὴ σχολή, βέβαιον εἶναι ὅτι αὕτη ἀπέβη ἐν Γαλλίᾳ μετὰ τὸν Maine de Biran πολὺ χρησιμωτέρα εἰς τὴν ψυχολογίαν ἢ ἡ ἀντίθετος διδασκαλία· διότι τῆς πνευματοκρατικῆς σχολῆς δεινὸν σφάλμα ὑπῆρξε τὸ ὅτι ὅτι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἐν Γερμανίᾳ συμβαινόντα ἐφάνη ἥμιστος εὐνοὺς πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐμπειρίαν, προτιμῶσα ἀντὶ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης, ἣν περιεφρόνει ὡς ἀναξίαν τῆς ἀληθοῦς καὶ ἐπιλέκτου θεωρίας, τοῖς ἀφηρημένους τύπους μεταφυσικῆς λίαν πεπαλαιωμένης. Τὸ αὐτὸ σχεδὸν συνέβη ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου τὸ παράδειγμα τοῦ Rosmini, τοῦ μόνου τῶν Ἰταλῶν πνευματοκρατικῶν δυναμένου νὰ συγκριθῇ πρὸς τοὺς μεγάλους Γερμανοὺς φιλοσόφους, δὲν ἔτυχε μιμήσεως. Διότι δὲν δύναται τις σπουδάζων νὰ εἴπῃ ὅτι παρέσχε συμβολὴν τινα εἰς τὴν ψυχολογίαν τὸ ἔργον τοῦ Terenzi Mainiani, ὅπερ, καίπερ ὄν σύγχρονον πρὸς τὰ μεγάλα ψυχολογικὰ προϊόντα, ἅτινα ἐδημοσιεύοντο ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ, φαίνεται ἀφιστάμενον τούτων πλέον τοῦ ἐνὸς αἰῶνος ³⁾. Πολὺ δ' ὅμως ἐπιμελέστερον περὶ τὰ ψυχολογικὰ προβλήματα διέτριψεν ἡ θετικὴ σχολή, ἥς ἐπιφανὴς ἀντιπρόσωπος ὑπῆρξεν ὁ **Κάρολος Κατάνεος** (1801-1869), νοὺς φωτεινὸς καὶ εὐστροφος, οἰκείᾳ φύσει προα-

¹⁾ Δ. χ. ἐν τῇ ἀναλύσει τῆς ἐννοίας τοῦ ἐγώ, ἣς ὀρθῶς ὁ Ribot (Benue philosoph., Ἰούλιος 1877) σημειοῦται τὰ ἐλαττώματα ἀποδίδων. αὐτὰ εἰς τὸ ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὀλιγόρησε τοῦ βουλευτικῆς στοιχείου τῆς συνειδήσεως.

²⁾ Ὁ ὅλος εἰδικὸς χαρακτήρ τοῦ ἔργου τούτου, ἀξιολόγου καὶ μοναδικῆς ἐν τῇ ποικιλίᾳ τῶν στοιχείων, ἀποδίδεται κάλλιστα ἐν ταῖς σελίσιν, ὡς περὶ αὐτοῦ γράφει ὁ Barzilloti ἐν τῇ περὶ τοῦ Maine βιβλίῳ του (σελ. 194 κέ. τῆς γαλλ. ἐκδόσεως).

³⁾ Τὸν πεπαλαιωμένον χαρακτήρα τῆς φιλοσοφίας τοῦ Mainiani κατέστησεν ἤδη ἐπιφανῆ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὁ Κάρολος Cantoni ἐν διεξοδικῇ καὶ κάλλιστῃ μελέτῃ, δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Nuova Antologia τοῦ 1869.

G. Villa—Γ. Γρατσιάτου, Ἡ σύγχρονος ψυχολογία